

УДК 050.489:304(470+511)"1898/1910"

Г. І. Батичко

МИСТЕЦЬКІ ВИДАННЯ К.ХІХ-ПОЧ.ХХ СТ.В АРХІТЕКТОНІЦІ ВІТЧИЗНЯНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

На основі аналізу мистецьких видань к. ХІХ-поч. ХХ століття обґрунтовується думка щодо становлення нових форм взаємодії між митцем та публікою. Мистецькі видання розглядаються як трибуна для презентації естетичних поглядів представників мистецьких угруповань та істотний чинник формування естетичних смаків громадськості та елітарного шару культурного простору.

Ключові слова: культурний простір, мистецькі видання, творчі об'єднання, елітарна культура.

Культурний простір є динамічною структурою, зміни в якій стають закономірним наслідком формування нової системи мислення. Відповідно до синергетичної методології, що характеризує сучасний стан наукового пізнання, культурний простір є еволюціонуючою відкритою системою зі складною організацією, в якій хаотичності та випадковості належить важлива роль. Усвідомлення нелінійності, складності та взаємопов'язаності таких понять як хаос і організація дозволяє в новому ракурсі розглянути сутність творчості як системи, що здатна до істотного впливу на суспільство. В цьому контексті слухним є зауваження Д. Ліхачова щодо зв'язку творчості з деякою нестабільністю, що по суті є «віддзеркаленням хаотичного начала в світі» [5, с.96].

Закономірно, що саме епохи нестабільності супроводжуються розкриттям творчого потенціалу, підвищенням здатності окремої особистості до впливу на соціальні інститути і процеси, що спонукає творчу еліту до пошуку нових форм репрезентації власних творчих програм. В цій ситуації важливим чинником функціонування художнього простору стає поява різноманітних творчих інституцій: виставкових об'єднань, гуртків, товариств, - як механізмів творчої підтримки заради здійснення концептуальних мистецьких завдань.

Перехідний характер культурного розвитку межі ХІХ-ХХ ст. на сьогодні не викликає заперечень. Не випадково, що художні явища, які зароджуються саме в цей період, набувають значущості для всього подальшого культурного розвитку. З точки зору культурної динаміки цей час супроводжується процесом реінтерпретації сенсів, активною структурною перебудовою культуротворчих сил. Важливе місце в новій організації простору належить неформальним творчим угрупованням, діяльність яких супроводжувалася створенням принципово нових комунікативних моделей в межах виставкової діяльності та маніфестування естетичних платформ. Активізація означених форм художнього життя, з одного боку, і бурхливий розвиток мистецьких напрямів і течій, з іншого, вимагали належного висвітлення цього процесу на сторінках періодичних видань. Оскільки наявні літературні видання не задовольняли новим вимогам, поява нових мистецьких видань-маніфестів була закономірним та очікуваним явищем, здатним стати трибуною творчих дискусій та впливовим чинником виховання художнього смаку.

Складність і суперечливість становлення вітчизняного культурного простору ХІХ ст. обумовлені багатьма чинниками. Відсутність національної єдності (розчленованість між двома імперіями) приводила до активних пошуків єднаючих чинників на основі національної самоідентифікації. Саме тому провідною рисою української культури ХІХ століття стає підвищена ідеологізація як основа

«пробудження нації». активні пошуки національною інтелігенцією чинників впливу на державні інститути, з одного боку, і громадську свідомість, з іншого. Свідоме прагнення привернути увагу публіки до української самобутньої традиції сприймалося як революційний «прорив» до національної свідомості і як місія освіченої верстви. Саме тому дворянство, як світська освічена еліта, в XIX було «суб'єктом історії визначаючи сутність політичних подій»[7, с.226].

Враховуючи, що національне пробудження в Україні йшло «згори – вниз і вшир», воно потребувало інституціоналізації у формі різного роду угруповань – гуртків, таємних організацій, політичних і громадських товариств. В умовах відтоку національної еліти з України протягом двох століть не випадково, що цей процес йде не тільки згори вниз, а й із столичних міст, які в XIX столітті вже здобули імідж освічених центрів, до периферії. В художньому житті Російської та Австро-Угорської імперій в XIX столітті організація художніх виставок, салонів, шкіл стала уже традиційною. Не випадково, що потреба в мистецьких виданнях відчувається саме в центрах, тобто там, де суспільство потребувало таких культурних проявів. В цьому контексті дослідження динаміки поширення мистецьких видань на території України стає підтвердженням становлення повноцінної національної культури на основі формування елітарного ядра оскільки репрезентує націотворчу та культурно-просвітницьку, а по суті доцентрову, тенденцію структурування культурного простору.

Вивчення мистецьких журналів в контексті трансформації культурного простору є на сьогодні фрагментарним. Однією з небагатьох публікацій означеного спрямування є стаття А. Асташкіна [1], в якій журнал «Мир искусства» розглядається як «поле битви різних концептуальних установ», виявлених в маніфестах художньої еліти. Більш традиційним в сучасному масиві досліджень залишається висвітлення мистецьких видань як складової розвитку літературного процесу, зокрема, як середовища формування і становлення вітчизняної критики й публіцистики [6,7]. Важливого значення для розуміння ролі культурних угруповань у вітчизняному культурному просторі набуває ґрунтовне дослідження процесу еволюції творчих об'єднань на тлі вітчизняного культурного розвитку в монографії Г. Романенко та В. Шейка [9]. Накопичений емпіричний матеріал, представлений в багатьох дослідженнях з історії російської та української культури [2-4;8-10] дозволяє проаналізувати діяльність мистецьких журналів як модератора (в сенсі організації комунікативного середовища) культурного життя, що і стало **метою** даної розвідки.

Межа століть в Європі позначена розвитком стилю модерн, який за влучним визначенням У. Персі стає «останньою відчайдушною спробою врятувати світ, що лежав у руїнах». Місіонерське завдання нового мистецтва закономірно супроводжувалося маніфестуванням власної естетичної позиції та вимагало появи видань, навколо яких гуртуються прихильники модерного мистецтва. Помітним європейським явищем к. XIX століття стають журнали «Yugend» («Молодість»), «Pan» («Пан»), «Kunst» («Мистецтво») «Kunst und der Maler» («Мистецтво і художник») «Simplezissimus» («Простодушніший»), «Insel» («Острів»), «Ver Sacrum» («Весна священна»), «Мир искусства». Враховуючи двовекторність впливу на формування вітчизняного культурного простору доцільним є розгляд двох основних видань, завдяки яким були репрезентовані пошуки віденських та російських символістів.

Віденський сецесіон поєднує німецьких художників Австрії навколо видання «Ver Sacrum» («Весна священна»). Започаткований у 1898 році, журнал став друкованим органом австрійського символізму в літературі та мистецтві. На титульній сторінці першого числа журналу було зображене квітуче дерево з випинаючим з горщика корінням, що повинно було символізувати, на думку автора гравюри Роллера, сліпий інстинкт, та нестримну жагу до життя. Провокаційність, елітарність заявлені вже першим числом журналу, стали тими якостями, що характеризують означене

видання протягом всього його існування. Не випадково саме на сторінках «Ver Sacrum» друкуються ескізи Г. Клімта з коментарями, що підкреслюють елітарність видання. Так, в якості коментаря до *Nuda Veritas* (оголеної істини) була запропонована цитата Л Шиффера: «Істинне мистецтво створюється небагатьма та небагатьма й оцінюється». Епатажність та провокаційність видання з одного боку, та боротьба за слов'янську мову, як зміст просвітницької діяльності інтелігенції Галичини, з іншого, стають перешкодою на шляху поширення означеного видання на території України, саме тому і його вплив стає опосередкованим (через мистецьку творчість).

Інакше справи склалися з мистецьким виданням «Мир искусства». Дослідниками історії російської культури неодноразово наголошували, що видання літературно-художнього журналу було першою спробою започаткувати мистецьке видання-маніфест на кшталт європейських зразків на території Російської імперії. «Мир искусства» набув світової слави і став своєрідним зразком для аналогічних видань. Саме тому докладний аналіз історії становлення та діяльності означеного видання набуває показового значення. .

Історія становлення мистецького видання «Мир искусства» пов'язана із зусиллями С. Дягілева по об'єднанню передового загону молодих художників в єдину дієву силу шляхом проведення спільних художніх акцій (виставка російських та фінляндських художників 1898 року), а згодом і організації самостійного літературно-мистецького видання. Виходу першого номеру альманаху передувало десятирічне спілкування художників-одномудців в межах об'єднання «Мир искусства» на чолі з О. Бенуа. В цьому сенсі назва нового альманаху була не випадковою. За задумом авторів вона повинна була відповідати спрямуванню однойменного художнього угруповання і втілювати в життя гасло «мистецтво заради мистецтва» в тому сенсі, що мистецтво є найвищою цінністю і не потребує ідейних обґрунтувань.

Вже перший номер альманаху засвідчив, «Мир искусства» - видання нового типу на території Російської імперії, в якому напрям та особливості висвітлення питань визначали самі митці. Редакція наголошувала, що журнал зорієнтований на розгляд творів російських та зарубіжних майстрів «всіх епох історії мистецтв», основним критерієм вибору тем була їх значущість для «сучасної художньої свідомості»[2].

В організації діяльності альманаху кожен з його творців виконував унікальні функції. Так, якщо О. Бенуа («Белінський російської художньої критики») був ідейним лідером журналу, то «Наполеоном», «Петром Великим» (за визначенням О. Бенуа) нового художнього стилю й журналу, став С. Дягілев [3]. Порівняння з Петром I у даному сенсі було не випадковим. Дійсно, С. Дягілев ставив перед собою настільки ж важливі реформаторські завдання, але якщо Петру I необхідно було реформування держави на основі європейських традицій, то С. Дягілев прагнув реформувати європейське мистецтво шляхом ознайомлення з вітчизняними досягненнями. Амбітні цілі вимагали значних зусиль для їхнього вирішення. Реформаторський пафос, полемічність, та аргументованість у доведенні власної точки зору, - ось ті якості, котрі дозволили С. Дягілеву переконати меценатів (княгиня М. Тенішева та С. Мамонтов) надати фінансову підтримку журналу та поєднати навколо видання провідних митців, зорієнтувавши політику альманаху на залучення максимальної кількості гучних, публічних, а інколи й епатажних імен. Означена настанова створила полемічний імідж виданню, забезпечивши йому широку увагу та численні відгуки з боку інших ЗМІ протягом всього часу існування.

Наявність меценатів та ідеологічного ядра (С. Дягілев як редактор, О. Бенуа, Д. Філософов та Д. Мережковський як куратори розділів) стало запорукою успішності започаткованого проекту. Журнал мав чітку й логічну структуру, де поєднання художнього, літературного та критичного розділів дозволило розташовувати різноманітні матеріали, впливати на формування поглядів та смаків публіки. Протягом

перших двох років журнал виходив кожні два тижні, починаючи з 1901 року стає щомісячним. За шість років існування видання (1898-1904) було здійснено 96 випусків.

Водночас, різноспрямованість і полемічність альманаху були наслідком світоглядних розбіжностей його учасників. Внутрішнє ядро журналу було позбавлено єдності, що пізніше й призвело до розколу між «консерваторами» та «радикалами», художниками і поетами, а згодом (1904 р.) - і припинення існування самого видання. Але все це – в майбутньому, а в 1989 році розбіжностей вдавалося уникати завдяки зусиллям С. Дягілева і Д. Філософова, які врівноважували протиріччя, перетворюючи їх на полемічні виступи на шпальтах альманаху.

Свобода висловлювання, як своєрідний бренд «Мира искусства», здійснила переворот як в літературних, так і художніх колах, привернула увагу до альманаху. С. Дягілев бере на себе місію «будителя», виклавши в програмній статті першого номера видання («Складні питання») головні завдання журналу та концептуальні позиції авторів. На думку автора, головне завдання журналу полягало в ознайомленні читачів з найбільш цінними мистецькими проявами «нового стилю», який принципово відрізняється від матеріалістичної естетики, обґрунтованої М. Чернишевським та втіленої в життя творчістю представників Товариства пересувних виставок. Теоретиком мистецтва С. Дягілев ніколи не був, саме тому й стаття була дещо плутаною та містила внутрішні протиріччя, в той же час яскраве висловлення власної позиції дозволило публікації виконати призначену їй роль - привернути увагу до нового видання. Репрезентована публікацією С. Дягілева тональність (полемічність і панорамність висвітлення проблем) і стала визначальною протягом всього часу існування журналу.

Автори альманаху висловлювали на його сторінках різноманітні погляди, що створювало певну строкатість та еkleктичність, єднало їх одне - непримиренне ставлення до академізму, з одного боку, і до творчості представників товариства пересувних виставок, з іншого. Головною мішенню критики було визнано В. Стасова, ідеолога народності та реалізму в мистецтві. Саме тому журнал можна визначити як розгорнутий різноаспектний маніфест нового мистецтва - мистецтва модерну. Відповідно до естетики означеного стилю, автори позиціонували саме видання як «предмет мистецтва», отже і приділяли величезну увагу його оформленню. Вишуканий шрифт, якісний ілюстративний матеріал, графічні прикраси у виконанні Л. Бакста створили неповторний елітарно-рафінований імідж альманаху та відкрили нову еру в розвитку поліграфічної справи Росії. Зважаючи на це, журнал став тим осередком, який виховував високий естетичний смак.

В той же час, пропагування творчості талановитих майстрів (В. Васнецов, І. Левітан, К. Коровін, Д. Левицький) дозволило виданню виконувати ще й освітянську функцію. Практичним втіленням освітянської ідеї стає організації виставкової діяльності під егідою журналу, в якій широко реалізувався організаційний талант С. Дягілева (перша міжнародна 1899 року з 350 експонатами).

Всі означені якості стали запорукою помітності діяльності журналу в художньому житті Росії. Як зазначав С.Лифар, «всі, хто в Росії цікавився мистецтвом, або мав до нього відношення розділилися на два ворожих табори – за «Мир искусства» і проти нього» [4, 74].

Неоднозначність, елітарність та полемічність видання, забезпечивши йому популярність на межі століть, водночас стали перешкодою на шляху подальшого розвитку. Так, в 1904 році журнал припинив своє існування виконавши свою історичну місію – привернення уваги до сучасного мистецтва й пробудження публіки. «Всі троє, Дягілев, Філософов та я, – писав О.Бенуа, – втомилися опікуватися журналом. Нам здавалося, що все необхідне вже сказано і показано, тому подальше уявлялося лише повторенням і тупцюванням на місці». [5, 178].

Оцінюючи роль видання в діяхронному ракурсі, слід зазначити, що його творче

«випромінення» було досить відчутним в художньо-культурному житті Російської імперії й призвело до різноманітних наслідків. Першою тенденцією впливу альманаху «Мир искусства» стало захоплення до його орбіти нових видань-супутників. Так, О. Бенуа, посівши у 1900 році посаду секретаря імператорського Товариства заохочення мистецтв, трансформує видання «Художні скарби Росії» на своєрідний додаток до журналу «Мир искусства». Не припинилася після закриття альманаху і традиція виставкової діяльності (виставка портретів XVIII – поч. XX ст. 1905 року з 2000 експонатів).

Вишуканість стилю, спрямованість на елітарну освічену публіку, поєднання в межах одного видання літературного та мистецького напрямів стали домінантою і таких видань, як «Аполлон» та «Золотое руно». Але найважливішою для становлення елітарної культури стає спрямованість на маніфестарність, дискусивність та полемічний дискурс висвітлення явищ оточуючої дійсності. Саме така тенденція знайшла продовження як в літературних видання столичного рівня («Новый путь», «Весы»), так і визначила напрям репрезентації нових мистецьких явищ у вигляді маніфестів (альманахи «Гилея», «Садок судей», «Рыкающий Парнас», «Дохлая луна» і т.ін)

Полемічна спрямованість мистецьких і художніх періодичних видань стала основою стратегії таких видань Україні, як «Творчість», «Шляхи мистецтва» (м. Харків), «Мистецтво» (м. Київ). На шпальтах означених видань продовжується полеміка з представниками реалістичного напрямку, розмірковування над сутністю та призначенням мистецтва, що сприяло становленню елітарного шару в межах художніх пошуків 20-30-тих років і сприяло розквіту модернового вітчизняного мистецтва.

Список використаної літератури

1. Асташкин А.Г. Журнал «Мир искусства» как «поле битвы» художественных манифестов / А.Г. Асташкин // Вестник Челябинского государственного университета. Сер.: Филология. Искусствоведение. - 2009. - Вып. 37.- С. 10–13.
2. Ерофеев А.В. Роль объединения «Мир искусства» в развитии русской художественной культуры начала XX века / А.В. Ерофеев // Проблемы истории СССР. - М.: МГУ, 1980. - Вып. XI. - С.218-234.
3. Зильберштейн И. Дягилев и «Мир искусства» / И. Зильберштейн // Искусство / авт.-сост. Г.В. Наполова. - Минск: Пион, 1998. – С.277-286
4. Лифарь С. Дягилев и с Дягилевым / С.Лифарь. - М., 1994.- 320 с.
5. Лихачев Д.С. Через хаос к гармонии / Д.С. Лихачев // Очерки по философии художественного творчества. - СПб., 1999. - 132 с.
6. Махонина С.Я. История русской журналистики начала XX века: учеб. пособ. / С.Я. Махонина. - М.: Флинта: Наука, 2004. - 329с.
7. Михайлин І.Л. Історія української журналістики ХІХ ст.: підруч. / І.Л Михайлин. - К.: Центр навчальної літератури, 2003. - 720 с.
8. Попович М. Нарис з історії культури України / М. Попович. - К.: АртЕк, 1998. – 728 с.
9. Романенко Г. Еволюція художніх і літературних об'єднань України: історико-культурологічний вимір: моногр. / Г. Романенко, В. Шейко. - К.: Ін-т культурології Академії мистецтв України, 2008. - 208 с.
10. Эткінд М. Бенуа и русская художественная культура: моногр. / М. Эткінд. - Л., 1988. - 287 с.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2011

G. I. Batycko

**ARTS PERIODICALS IN THE ARCHITECTONICS OF THE NATIONAL
CULTURAL AREA
OF THE LATE XIX-EARLY XX CENTURY**

The idea of becoming a new forms of interaction between creators and audiences based on the analysis of artistic publications of the late XIX-early XX century justified. Art books are regarded as a tribune for aesthetic presentation platforms representatives of informal art association and a significant factor in the formation of aesthetic tastes of the public.

Key words: *cultural space, art publications, art associations, elite culture.*

УДК 930.253:265(477.62)"185/19"

О. В. Васик

ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ КОНФЕСІЙ НА ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ (ЗА ДАНИМИ МЕТРИЧНИХ КНИГ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Стаття присвячена розгляду метричних книг представників різних віросповідань на території Донбасу. Аналіз формулярів виявив характерні особливості фіксації інформації у метричних книгах. Акцентується увага на традиційних особливостях ведення метричних книг.

Ключові слова: *метрична книга, представники різних віросповідань, традиційні особливості.*

Сьогодні досить розвинутим напрямом історичної науки є вивчення регіональної історії із залученням до наукового обігу первинних джерел XIX – початку XX ст. З-поміж них не останнє місце належить церковним актам реєстрації громадянського стану – метричним книгам. Метричні книги містять багатий інформаційний матеріал, а достатній ступінь їх збереженості дозволяє оцінити достовірність та інформативність цього виду джерел. Уважне їх вивчення як комплексного джерела дозволить дослідникам виокремити етноконфесійні особливості розвитку церковних громад.

Метрики, як джерело із величезним інформативним потенціалом, усе більше привертають увагу дослідників. Історія Донбасу, як регіону із традиційно яскравою конфесійною картою, а також збереженість і задовільний стан церковних актів дають змогу досліджувати метричні книги як православного населення, так і представників інших конфесій.

Метою даної розвідки є виявлення традиційних особливостей фіксації інформації метричних книг у середовищі різних конфесій Донбасу, а саме греків (як представників православного населення), німців та євреїв. Дослідження метричних книг різних конфесій представляє особливий інтерес для сучасної історичної науки.

Серед науковців, які зверталися до метричних книг представників різних віросповідань з приводу становлення системи метрикації та особливостей їх ведення та формулярів, слід відзначити дослідження Л. Новикова [1], А. Єлпатьєвського [2, с. 72-88], А. Конькової [3, с. 81-88] та ін. Безпосередньо до метричних книг представників різних віросповідань зверталися дослідники О. Князева (метричні книги лютеранського населення Санкт-Петербурга) [4], І. Смольський (метричні книги єврейських громад Галичини) [5, с. 77-82], Я. Дашкевич (вірменські метричні книги) [6, с. 33-40], С. Гузенков (представники неправославних християнських конфесій) [7].

Слід зауважити, що з кола дослідників, які займаються вивченням метричних книг, лише деякі звертаються до метрик неправославного населення. Крім того, дослідники залишають поза увагою можливість використання метричних книг для вивчення традицій та звичаїв багатонаціонального населення України. Намагаючись